

ARTICLE INFO

Received: 14th November 2022

Accepted: 20th November 2022

Online: 24th November 2022

KEY WORDS

Дарс, тузилмалар, илмийлик, восита, дидактик материаллар, диққат, дарсбосқичлари.

Талабанинг билим олишда фанга бўлган қизиқиши, матн, харита, жадвал, лабораторияга оид асбоб ва ускуналар билан ишлашдаги кўникма ва малакаси, шунингдек, ўқитувчининг ўқув дастуридаги материалларни билиш даражаси, мавзунини тушунтириш жараёнида талабаларга бериладиган асосий фикрларни ажратиб олиш қобилияти, илмийлик ва соддалик, кўргазмалилик тамойилларига риоя қилиш кўникма ва малакаси, дарс мавзусининг мақсадини аниқлаб олишда режага мувофиқ бшлишига эътибор бериши, талабаларнинг билимини назорат қилиш ва баҳолашни олий таълим муассасаларида талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолаш тўғрисидаги Низом талабларига амал қилиши, дарс мобайнида вақтдан унумли фойдаланиши, муомула-нутқ маданиятига эга бўлиш жиҳатлари – ўқитиш сифатини белгилашда муҳим аҳамиятга эга.

ЎҚИТИШ СИФАТИНИ ОШИРИШДА ДАРС ТУЗИЛМАСИНИНГ ЎЗARO БОҒЛИҚЛИГИ

Иманов Бахтиёр Бердиевич

Термиз давлат

Педагогика институти ўқув ишлари

бўйича проректори.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7353583>

ABSTRACT

Ушбу мақолада таълим тизимидаги долзарб муаммолардан бири бўлган масалалар яъни дарснинг мазмун ва моҳияти ҳамда ўқитиш сифатини оширишда дарс тузилмасининг узаро боғлиқлиги тўғрисида фикрлар билдирилган.

Бизнинг фикримизга кўра ўқитувчи дарсга тайёргарлик кўриш жараёнида юқорида кўрсатиб ўтилган дарснинг ўқитишдаги сифатини белгиловчи компетенцияларига тизимли равишда амал қилса, ўқитиш сифатининг ошишига, талабаларнинг фанга оид билим олишга бўлган қизиқишларини янада оширишга эришиш мумкин. Аксинча, ўқитиш сифатининг ошишига тўсиқ ҳосил бўлади, талабаларнинг вақти самарасиз ўтади.

Дарс тўғрисида фикр юритишимиз абстракт тушунча бўлиб қолмаслигини эътиборга олиб, унинг мазмун ва моҳияти ҳақида батафсил тўхталишни мақсадга мувофиқ деб билдик.

Айрим адабиётларда дарс - ўргатилаётган материал асосида ўқувчиларга билим бериш, амалий кўникма ва малакаларни шакллантириш, илмий дунё қарашни кенгайтириш, тарбия компонентларини талабалар онгига сингдириш мақсадидаги ўқитиш шакли деб таъриф

берилса, бошқа адабиётларда вақт ва ташкил этиш назаридан таълим жараёнининг тугалланган бир қисми деб таърифланади.

Маълумки, дарс - ўқув жараёнида таълим ва тарбия бериш ҳамда ривожлантириш мақсадларига қаратилган функцияларни ҳал қилади.

Тўғарак машғулотида, консультацияларда ҳамда мустақил таълим шаклларида ўқув режаси ва ўқув дастури талабларини, талабаларнинг билим олиши ва дунёқарашининг ривожланишига эришиб булмайди, улар фақатгина дарс жараёнида амалга оширилади. Таълимнинг бошқа шакллари эса дарсда ёрдамчи функцияларни бажаради.

Дарсни режалаштириш тушунчасини педагогика фанига биринчи бўлиб, немис олими Фредрих Херборт киритган.

Дарс мавзусининг режаси - ўқув машғулотининг қисқача тавсифномаси бўлиб, унда дарс мавзуси, мақсади, унинг бориши ҳамда талабаларнинг билимини назорат қилиш ва баҳолаш шакллари ўз аксини топган бўлади.

Дарс мавзусининг режаси деган тушунча билан бўлғуси ҳар бир педагог олий таълим муассасасида биринчи марта “Умумий педагогика” ва “Ўқитиш методикаси” каби фанларини ўқиш давомида танишадилар.

Дарс мавзуси режасининг қуйидаги таркибий қисмлари тўғрисида тўхталиб ўтамыз:

- Дарс мавзусининг ифодаланиши;
- Дарс мақсади;
- Ўқитиш воситалари;
- Дарснинг бориши;
- Мустақил топшириқлар тавсифномаси.

Дарс мавзуси. Ўқитувчи талабаларга дарс мавзуси ҳақида қисқача ва аниқ аннотация беради. Дарснинг мавзуси иш дастурига мос келиши керак, у нафақат таълим муассасаси маъмуриятига хисобот учун кўрсатилади, балки дарс бошида ўқувчиларга эълон қилинади ва кўпинча дарс бошланишдан олдин доскага мавзу номи ёзилади ёки дарс мавзусининг тақдимотида кўрсатилади. Шу сабабли ўқув дастуридаги дарс мавзуси дарснинг бутун моҳиятини, аниқ ва ниҳоятда қисқача шакллантира олган бўлиши зарур.

Методика фанларида дарс учта асосий мақсаддан иборат бўлиши белгилаб берилган:

- Таълимий;
- Тарбиявий;
- Ривожлантирувчи.

Демак, дарснинг таълимий мақсадида талабаларга берилиши керак бўлган ва мустахкамланадиган билимлар хажми, кўникма ва малакалар мазмуни кўзда тутилади.

Дарснинг тарбиявий мақсадида – ўқитувчи дарс мавзусида ўргатилаётган ўқув материали қандай тарбиявий аҳамиятга эга эканлигини кўрсатилиши керак.

Дарснинг ривожлантирувчи мақсади - талабаларнинг мантиқий фикрлашида дарс мавзусига оид ўқув материалларига тегишли нарсалар ва ходисаларни баҳолаш ва таққослаш қобилиятларини кенгайтиришни ўз ичига олади.

Маълумки, ўқитувчи дарсга тайёргарликсиз келиш оқибатида қуйидаги камчиликларга йўл қўяди: дарс мавзусининг мақсади талабалар онгига тўлиқ етказилмайди; интерфаол

методлардан самарасиз фойдаланади; талабаларнинг дарс жараёнига фаол иштирокини ва мустақил ишлашини таъминлай олмайди; дарс мазмунини баён қилишда нутқи равон, таъсирчан бўлмайди; мавзуни ишлаб чиқариш амалиёти билан боғлаб тушунтира олмайди; қўшимча адабиётлардан фойдаланишни тавсия эта олмайди; дарсни мустахкамлаш ёки талабалар билимини баҳолаш учун бериладиган саволлар муаммоли тарзда тузилмайди. Бу ўринда фан ўқитувчисининг дарс мавзусига тайёргарлик кўришда унинг тузилмасига алоҳида эътибор бериш, ўқитиш сифатини оширишда муҳим аҳамиятга эга. Шу сабабли қуйида дарс тузилмасининг мазмун ва моҳияти туғрисида тўхталиб ўтамиз:

Дарс мавзусининг мақсадини белгилашда - мавзунинг ўзига хос хусусиятларини, талабаларнинг фанни ўзлаштиришдаги компетентлик даражаларини, ўқув дастуридаги мавзулар орасида айнан шу мавзунинг ўзига хос хусусиятларини, мақсад мавзунинг мазмунидан келиб ифодаланишини, талабалар онгига белгиланган мақсадни етказишни эътиборга олиши зарур.

Дарс мавзусининг режасини тузишда - дарс мавзусининг режасини белгиланган мақсадга мос тузишни, мавзу режаларининг мантиқий кетма-кетликда ва бир-бири билан боғлиқ бўлишини, режа бандлари учун вақтнинг тўғри тақсимланишини, ўқитиш шаклларида четга чиқмасликни белгилаб олиши керак.

Дарс мавзусининг мазмунини ёритишда - дарс мавзусининг мазмуни давлат таълим стандарти талабларига мос келишини, мавзу

материалларининг ишончли, тўлиқ, тушунарли бўлишини, баён қилинаётган мавзу материалларининг илмийлиги ва тарбиявий аҳамиятини, ҳаёт ва касбга йўналтирилган бўлишини, талабалар томонидан янги билимларни эгаллашдаги қийинчиликларни бартараф этишда янги тушунчаларни шакллантириш лойиҳалаган бўлиши муҳимлигини режалаштирган бўлиши зарур.

Дарс ўтиш методикасида - талабаларнинг мавзу материалларини ўзлаштириб олиш даражалари, ўқитувчи қўллаган методларга бевосита боғлиқдир. Маълумки, олий таълим муассасаларида дарслар маъруза, амалий машғулоти лаборатория ишлари, семинар машғулоти шаклларида олиб борилади. Ўқитувчининг сўзлашиш маданияти юқори даражада бўлиши; кўргазмали қурооллардан самарали фойдалана олиши; диаграмма ёки жадваллар лаборатория асбоб-ускуналари билан юқори даражада ишлаш, кўникма ва малакага эгаллиги муҳим аҳамиятга эга.

Дарсда қўлланиладиган методиканинг самарадорлигига, талабаларнинг мавзу материалларини қанчалик даражада ўзлаштириб олганлигини билан аниқланади.

Бунинг учун ўқитувчи: ўқитишнинг метод, восита ва усулларини тўғри танлаши; дарс мақсадини тўғри белгилаши; дарснинг ҳар бир босқичида, усулларни тўғри қўллаши; қўлланаётган метод ва усуллар хилма-хиллиги; замонавий педагогик ва ахборот технологияларидан, кўргазмали қурооллар, тарқатма ва дидактик материаллардан самарали фойдаланиши; талабаларнинг билим,

кўникма ва малакаларини назорат қилиш ва баҳолаш мезонларига амал қилиши каби талаблар эътиборга олиниши керак.

Ўқитувчининг дарс жараёнида талабалар билан узъаро мулоқотида

– Талабаларнинг дарсда тартиб-интизоми ва ўқув фаолиятига амал қилган бўлиши муҳимлигини эътиборга олиб, ўқитувчи ўқув аудиториясининг умумий тайёргарлигини кўздан кечириши, талабаларнинг диққати ва фаоллигини, фанга бўлган қизиқишини, доимий назоратга олган бўлиши керак бўлади. Бинобарин, бу уринда шуни алоҳида эслатиб ўтиш уринлики, талабалар дарс жараёнида ўқитувчи томонидан ўзларининг доимий назоратда эканлигини хис этиб туришлари керак, акс холда улар дарсни эътибор билан тингламайди, бошқа хатти - ҳаракатлар билан машғул бўлиши яъни телефон билан шуғулланиши, ухлаб қолиши, бир бири билан гаплашиб ўтириш ҳолатлари содир бўлади.

Педагогик этикаси юқори бўлиши, нутқи раво, тушунарли тилда баён қилиниши, ўқув аудиториясида психологик муҳитни яхши ташкил эта олиши ва сақлаши дарс мавзусига тааллуқли бўлган фикрларнигина баён қилиши муҳим.

Ўтилган мавзуга доир талабалар ўзлаштиришини назорат қилиш ва билимини баҳолашда - талабаларнинг ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларнинг сифатига; мустаҳкам ва чуқур билим олганлигига; назорат турларининг рейтинг мезонларига мос, адолатли, ҳаққоний баҳоланганлиги ва расмийлаштирилишига амал қилиши зарур.

Дарс мавзусининг илмийлигида - ўқитувчи ўз фанини илмий асосда чуқур билиши билан бир қаторда мавзуни тушунтиришда долзарб мисоллардан намуналар келтириши, илмий қоида ва таърифларнинг тўғри баён этишга ҳамда илмий атамаларнинг талабалар онгига сингдириб бора олишига, дарсда таълимнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олишига, дарсликдаги мавзу-материалларининг қўшимча адабиётлар билан бойитишига, талаба бажараётган лаборатория, амалий ҳамда мустақил ишларнинг илмий йўналиш бўйича мақсадга мувофиқлигига, янги мавзуни баён этиш жараёнида таълим-тарбияни боғлашга, ўқитувчи ва талабаларнинг илмий сўзлашувдаги интеллектуал даражалари таълим сифатини оширишдаги технологияларга эътибор бериши керак.

Дарс дидактикасида:

1. Дарс мавзуси материалларини тушунарли нутқда баён қилиниши ва талабалар онгига изчил равишда етиб борилишига.
2. Мавзу материалларига оид билдириладиган фикрларнинг тарбия принципларига мос бўлишига.
3. Дарс баёни ривожлантирувчи ва муаммоли таълимдан иборат бўлишига.
4. Мавзуга доир фикрларининг баён қилинишида кетма-кетлик, изчиллик, мантиқийлик қоидаларига амал қилинишига.
5. Дарс мавзусини баён қилишда кўرғазмали қуроллардан, тарқатма, дидактик материаллардан ва ахборот коммуникация технологияларидан ўринли ва мақсадли фойдаланишни эътиборга олишга.
6. Тажриба, лаборатория ва амалий ишларнинг мақсадга йўналтирилган

ҳолда ўтиш зарурлигига. Дарслик ва қўшимча адабиётлар билан ишлашга тўғри йўналтирилиши ва мавзу материалларининг назария ва амалиёт билан уйғунликда бўлишига.

7. Мисол ва масалаларнинг назария ва амалиёт билан узвий боғлиқликда бўлишига.

8. Дарснинг аниқ ишланган технологик харита асосида тизимли олиб борилишига.

Демак, билдирилган фикрлар, кўрсатиб ўтилган қоидалар, кўрсатмалар, тавсияларга асосланиб дарс мавзусига тайёргарлик кўриш ўқитиш сифатининг ошишига, талабаларнинг кўникма ва малакаларининг ривожланишига олиб келиши билан бир вақтда, фан ўқитувчисига ҳам катта масъулият юклайди экан.

References:

1. Ўзбекистон Республикаси Олий таълимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора тадбирлар тўғрисида” ги 05.06.2018 йилдаги ПҚ-3775 сонли қарори.
3. Imanov B.B. Lesson and its analysis as factor of increasing the qualiyy of education. European scholar Journal. Available online at// www.scolarzest.com. Vol. № 1 January 2021 ISSN: 2660-5562.
4. Imanov B.B.(2020). Specificity Of Student Creative Activity. The American Journal of Social Science and Education Innovations/ 2 (10), 243-249.